

LINA RUTKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

ORCID id: orcid.org/0000-0001-6661-3115

Mokslinių tyrimų kryptis: terminologija.

DOI: doi.org/10.35321/all91-11

KONTEKSTINĖ SUBSTANTYVIZACIJA AUKŠTŲJŲ MOKYKLŲ IR PROFESINIO MOKYMO ĮSTAIGŲ INTERNETO SVETAINĖSE

Contextual Substantivisation on the Websites
of Higher Education and Vocational Training
Institutions

ANOTACIJA

Straipsnyje, remiantis iš 25 Lietuvos švietimo įstaigų – aukštųjų mokyklų (universitetų, kolegijų) ir profesinių mokyklų – interneto svetainių surinkta empirine medžiaga, nagrinėjami kontekstinės substantyvizacijos klausimai. Aptarus daiktavardiškai vartojamų kitų kalbos dalių ypatybes, apžvelgiami bendrieji kontekstinės substantyvizacijos pasirinktuose šaltiniuose polinkiai, analizuojami surinkti pavyzdžiai. Nustatomos interneto svetainėse daiktavardžio funkciją atliekančių žodžių ir žodžių junginių teminės grupės ir aptariama raiška. Kadangi naršytose interneto svetainėse daiktavardiškai vartojami tik būdvardžiai ir dalyviai, straipsnyje kontekstinė substantyvizacija nagrinėjama remiantis tik šia kalbos dalimi ir veiksmažodžio forma. Straipsnio pabaigoje aptariamos kontekstinės substantyvizacijos aukštųjų ir profesinių mokyklų interneto svetainėse priežastys.

ESMINIAI ŽODŽIAI: būdvardis, daiktavardis, daiktavardiškas vartojimas, elipsė, kalbos ekonomija, kontekstinė substantyvizacija, žodžių junginys.

ANNOTATION

The article addresses the questions of contextual substantivisation based on empirical material collected from the websites of 25 Lithuanian educational institutions – higher education institutions (universities, colleges) and vocational schools. After discussing the concepts of contextual substantivisation and words used in a substantive position, the general trends of contextual substantivisation in the selected sources are reviewed, and the collected examples are analyzed. The thematic groups of words used in a substantive position are identified, and their expression is discussed. Since only adjectives and participles are substantivized on the websites analyzed, the article focuses on contextual substantivisation based solely on this part of speech and verb form. At the end of the article, the reasons for contextual substantivisation in the analyzed websites are discussed.

KEYWORDS: adjective, noun, usage in a substantive position, ellipsis, language economy, contextual substantivisation, words collocation.

IVADINĖS PASTABOS

Substantyvizacija, arba daiktavardėjimas¹, – dvilypis reiškiny: gali būti susijęs su žodžių daryba – kai sudaiktavardėjęs žodis padaromas pagal darybos tipus, taikant morfologines ar morfonologines operacijas; taip pat gali būti laipsniškas, ilgas procesas – kai iš pradžių egzistuoja atributinis žodžių junginys, dėl tam tikrų priežasčių keičiasi, konkretėja nedaiktavardinio žodžio (atributo) reikšmė, ir galiausiai įvyksta visiškas daiktavardį apibrėžiančio žodžio sudaiktavardėjimas. Stefanas Höfleris pirmąjį atvejį vadina tiesiogine substantyvizacija, antrąjį – substantyvizacija dėl elipsės (Höfler 2020: 181–186).

Viena substantyvizacijos tyrimo problemų susijusi su diachroniniu požiūriu į šį reiškinį: dažnai substantyvizacija ir nagrinėjama būtent kaip diachroninis procesas, matoma tik substantyvizacijos pabaiga, ir ji fiksuojama žodynuose sudaiktavardėjusį žodį teikiant kaip daiktavardį. Pavyzdžiui, tokie žodžiai, kaip *kuliamoji*, *miegamasis*, žodynuose fiksuoti kaip daiktavardžiai, t. y. matome substantyvizacijos pabaigą. Taigi substantyvizacijos procesas ne visada būna aiškus, neretai negalima pasakyti, ar sudaiktavardėjęs žodis yra atsiradęs dėl vykusio laipsniško proceso, ar padarytas pagal analogiškų pavyzdžių.

¹ Lietuvių kalbininkų darbuose vartojamas tiek substantyvizacijos, tiek daiktavardėjimo terminas. Šiame straipsnyje pasirinktas substantyvizacijos terminas, tačiau, aptariant atskirų autorių pozicijas, vartojamas ir daiktavardėjimo terminas, siekiant išlaikyti pažodinio citavimo ir perfrazavimo korektiškumą. Taip pat daiktavardėjimo terminas reikalingas kalbant apie nagrinėjamojo reiškinio procesiškumą.

Šiuo tyrimu į substantyvizaciją mėginama pažvelgti sinchroniniu aspektu: išsikeltas tikslas ištirti vartosenos atvejus, siekiant įvertinti dabar vykstantį substantyvizacijos procesą. Tikslui pasiekti pirmiausia aptariama su nagrinėjama tema susijusi teorija – pasigilinama į kontekstinę substantyvizaciją kaip vieną iš substantyvizacijos atmainų. Siekiant įvertinti bendruosius kontekstinės substantyvizacijos pasirinktuose šaltiniuose polinkius, nustatomos daiktavardiškai vartojamų kitų kalbos dalių žodžių teminės grupės ir analizuojama raiška. Taip pat vienas iš uždavinių – aptarti kontekstinės substantyvizacijos priežastis.

Daiktavardžio praleidimas, daiktavardiška kitų kalbos dalių vartoseną ypač pastebima internete – ir ne tik pokalbių forumuose ar kitose šnekamosios kalbos vartojimo erdvėse, bet ir valstybinių institucijų svetainėse, žiniasklaidoje, reklamose (pvz., „Gaisras daugiabutyje“, „Kur Naujus?“, taip pat žr. 1 pav.). Tad populiarios institucijų interneto svetainės, publicistikos portalai – tyrimui palanki erdvė.

Jūs rimtai? Išnarpliojom dezinformaciją apie olimpinės būkite atidūs!

1 PAV. Daiktavardiško būdvardžių vartojimo (*olimpinės, aukštoji*) pavyzdžiai (*delfi.lt*, 2024-08-16; *kurstoti.lt*, 2024-06-05)

Šiam straipsniui kaip empirinės medžiagos šaltinis pasirinktos Lietuvos švietimo įstaigų – aukštųjų mokyklų (universitetų, kolegijų²) ir profesinių mokyklų – interneto svetainės. Jos aktualios, lankomos, nes yra svarbi informavimo apie profesinio kelio pradžią priemonė, jungianti mokinius, jų tėvus ir pedagogus. Šiose interneto svetainėse dar vartojama daug teksto, iš jų tikimės atsakingai

² Aukštosios mokyklos yra dviejų tipų: universitetai ir kolegijos. „Kolegija yra aukštoji mokykla, kurioje vyrauja neuniversitetinės studijos, plėtojami taikomieji moksliniai tyrimai ir (ar) taikomoji mokslinė veikla arba profesionalus menas. Kolegijos pavadinime negali būti žodžių „universitetas“ ir „akademija“ (Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas 2020).

parengto turinio, taisyklingos kalbos. Kalbamųjų interneto svetainių kalba pasižymi stipria orientacija į adresatą – jauną žmogų, turintį įvairių poreikių, kuriuos mokykla siekia patenkinti.

Tyrimas atliktas 2024 metais vasario–gegužės mėnesiais. Kadangi informacija kintanti, šiuo metu duomenys gali būti kitokie. Iš viso peržvelgtos 25 aukštųjų mokyklų ir profesinio mokymo įstaigų interneto svetainės. Atrenkant tyrimui interneto svetaines, siekta, kad aukštosios ir profesinės mokyklos būtų įvairaus profilio ir iš skirtingų Lietuvos regionų.

Pagrindinis straipsnyje taikomas metodas – analitinis aprašomasis. Taikant šį metodą sisteminami ir analizuojami surinkti empiriniai duomenys, apibendrinami rezultatai. Šiuo metodu, išanalizavus konkretesnius daiktavardiškai vartojamų žodžių atvejus, mėginama parodyti bendrą kontekstinės substantyvizacijos aukštųjų ir profesinių mokyklų interneto svetainėse vaizdą. Su analitiniu aprašomuoju metodu derinama morfologinė analizė. Kategorinės kalbos dalių ir jų formų reikšmės svarbios konkrečioms leksinėms reikšmėms nustatyti, siekiant atlikti daiktavardiškai vartojamų žodžių skirstymą į temines grupes.

1. KONTEKSTINĖ SUBSTANTYVIZACIJA KAIP VIENA IŠ SUBSTANTYVIZACIJOS ATMAINŲ

Substantyvizacija, vienas iš transpozicijos tipų, yra kitų kalbos dalių žodžių virtimas daiktavardžiais. Tai senas, besikeičiantis semantinis ir gramatinis reiškinys, viena iš kalbinio sinkretizmo formų. Lietuvių kalboje, pasak Kazimiero Gaivenio ir Stasio Keinio, substantyvizacija ypač būdinga būdvardžiams ir skaitvardžiams, taip pat dalyviams (Gaivenis, Keinys 1990: 41).

Substantyvizacijos rezultato³ – sudaiktavardėjusio žodžio – sąsajas su minėtuoju sinkretizmu yra aptarusi čekų kalbininkė Gabriela Lenartová (2017). Sinkretizmo terminas, iš filosofijos ir meno sričių transterminizacijos būdu perėjęs į kalbotyrą, buvo pradėtas vartoti Lui Jeltslevo ir kalbotyroje suprantamas kaip opozicijų neutralizavimas, funkcijų ir reikšmių susiliejimas. Taigi, pasak G. Lenartovos, sinkretizmo požymiai yra tokie: 1. Sudaiktavardėjęs žodis praranda atributinę funkciją ir ima reikšti daiktą su tam tikru požymiu – vienas

³ Kalbotyros darbuose substantyvizacijos rezultatas įvardijamas nevienodai. Užsienio literatūroje galima aptikti *substantyvato* terminą (toks vienažodis terminas yra tikslus ir parankus vartoti). Lietuvių autorių straipsniuose, be dažniausiai vartojamo žodžių junginio *sudaiktavardėjęs žodis* (ar nurodant konkrečią kalbos dalį), dar pasitaiko žodžių junginys *substantyvuotas žodis* (*būdvardis, dalyvis*) (žr. Malakauskas 1987, taip pat Palionis 1961).

žodis apima dviejų kalbos dalių reikšmes; 2. Įgyja morfologinius daiktavardžio požymius, kai kurie sudaiktavardėję žodžiai susiję tik su viena gimine, tačiau kai kurie išsaugo tas pačias giminės charakteristikas, kaip būdvardžiai ar dalyviai (Lenartová 2017).

Lietuvių kalbotyroje substantyvizacija nagrinėjama tiek aptariant žodžių darybos, tiek morfologijos aktualijas. Aldona Paulauskienė substantyvizaciją (kalbininkė vartoja *daiktavardėjimo* terminą) laiko funkcinės žodžių darybos reiškiniu (Paulauskienė 1994: 43–46). Analizuojant substantyvizaciją kaip morfologinį reiškinį skiriami tam tikri daiktavardėjimo laipsniai, tiesa, ši potėmė paprastai gvildinama tiriant konkrečių kalbos dalių substantyvizaciją, o ne substantyvizaciją apskritai.

Lietuvių kalbos gramatikoje (LKG 1965) skiriami du pagrindiniai būdvardžių daiktavardėjimo laipsniai: savarankiški sudaiktavardėję būdvardžiai (vartojami kaip savarankiški daiktavardžiai) ir nesavarankiški sudaiktavardėję būdvardžiai („priklausomai nuo konteksto, gali turėti daiktavardžio funkciją bei reikšmę ir gali eiti pažyminiais, kaip būdvardžiai“ (LKG 1965: 532). Dar minimi paprastieji būdvardžiai, kurie kontekste gali atlikti daiktavardžio funkciją, bet sudaiktavardėjusiais nelaikytini. „Kontekste labai trūksta pažymimojo žodžio, jis turimas galvoje, plg. *Laisvę pasiekia tik s t i p r ū s* [žmonės]“ (LKG 1965: 532). Tačiau Pranas Skardžius net ir kontekstiškai daiktavardiškai vartojamus, „daiktavardžių pareigas“ einančius būdvardžius vadina sudaiktavardėjusiais (Skardžius 1996 [1943]: 558).

Pranas Kniūkšta monografijoje *Priesagos -inis būdvardžiai* skiria keturis būdvardžių daiktavardėjimo laipsnius (Kniūkšta 1976). Stasys Keinys vartoja ne daiktavardėjimo laipsnių, bet daiktavardėjimo pakopų terminą ir išskiria dvi daiktavardėjimo pakopas: apdaiktavardėti reiškia turėti daiktavardžio ypatybių, bet dar nebūti virtusiam daiktavardžiu, o sudaiktavardėti reiškia galutinai pereiti į daiktavardžio klasę. Sudaiktavardėjimas – jau pasibaigęs procesas. Be to, St. Keinys priduria, lietuviški terminai už tarptautinius patogesni, nes gali išreikšti skirtingas to paties vyksmo pakopas (Keinys 2005 [1973]: 380).

Tačiau kontekstinei substantyvizacijai nagrinėti, manytina, parankesnis plačios reikšmės *substantyvizacijos* terminas, kadangi lietuviškas *daiktavardėjimo* terminas labiau sietinas su procesiškumu, tęstinumu laiko atžvilgiu. Kalbant apie kontekstinę substantyvizaciją – atliekant sinchroninį tyrimą – iš lietuviškos kilmės žodžių, manytina, tikslingiau būtų pasirinkti žodį *daiktavardiškumas*, ne *daiktavardėjimas*, nes daugeliu atvejų kontekste daiktavardžio pozicijoje esantys žodžiai nėra daiktavardėjantys, o tik daiktavardiškai pavartojami. Apskritai kontekstinis daiktavardžio praleidimas gali kelti abejonių, ar ši reiškinį iš viso galima priskirti substantyvizacijai. Ramunė Vaskelaitė, tyrusi įvardžiutotinių dalyvių su priklausomaisiais žodžiais vertinimą norminamojo pobūdžio ir normos

sklaidos darbuose, daro išvadą, kad „daiktavardinės vartosenos ir daiktavardėjimo santykis“ nėra aiškus (Vaskelaitė 2019: 25). Tačiau, remiantis P. Kniūkštos daiktavardėjimo laipsnių teorija ir kitomis toliau pateikiamomis išvalgomis, vis dėlto šiame straipsnyje daiktavardiškas kitų kalbos dalių žodžių vartojimas bus laikomas viena substantyvizacijos atmainų. P. Kniūkšta „[D]aiktavardiškai pavartojam[us] tok[ius] priesagos *-inis* vedin[ius], kurie šiaip įprasti kaip būdvardžiai“ vadina okaziniais sudaiktavardėjusiais būdvardžiais ir priskiria trečiojo laipsnio⁴ daiktavardėjančių *-inis* priesagos būdvardžių būriui⁵. P. Skardžius pabrėžia, kad „atskiro žodžio funkcija ir reikšmė labai daug priklauso nuo kontekstinės aplinkos, nuo pačios sakinio visybės“ (Skardžius 1996 [1943]: 559). Kad daiktavardžio pozicijoje pavartotus kitų kalbos dalių žodžius būtų galima laikyti kontekstinės substantyvizacijos atvejais, rodytų tai, jog jie, kaip ir pastovieji sudaiktavardėję žodžiai, sakinyje įgyja daiktavardžio reikšmę ir atlieka sintaksines daiktavardžio funkcijas. Tačiau daiktavardžio kategorinius požymius jie išlaiko tik tame kontekste. Kitų kalbos dalių žodžiai daiktavardiškai tam tikrame kontekste pavartojami dėl elipsės, t. y. praleisto daiktavardžio, ir jų daiktavardinė reikšmė suprantama iš konteksto.

Kontekstinei substantyvizacijai ypač svarbi sintaksė – šiuo atveju sintaksė sudaro sąlygas morfologiniam procesui. Elipsės sąvoka apskritai susijusi su sintakse. Praleidus daiktavardį, priklausomasis atributinio žodžio junginio dėmuo perima pagrindinio dėmens, reiškiamo daiktavardžiu, funkcijas. Daiktavardžio praleidimas, minėtosios G. Lenartovos nuomone, gali būti taikomas tada, kai daiktavardžiu žymimas daiktas yra gerai žinomas. „Apie daiktavardį galvojama, bet jis neištariamas“ (Lenartova 2017).

⁴ Laipsnio skaičius nurodytas pagal P. Kniūkštos pateikiamą eiliškumą.

⁵ A. Paulauskienė tokius atvejus aptaria kalbėdama apie daiktavardišką būdvardžio vartoseną (Paulauskienė 1994: 39).

2. EMPIRINIO KONTEKSTINĖS SUBSTANTYVIZACIJOS LIETUVOS AUKŠTŲJŲ MOKYKLŲ IR PROFESINIO MOKYMO ĮSTAIGŲ INTERNETO SVETAINĖSE TYRIMO REZULTATAI

2.1. Bendroji tyrimo informacija

2024 metų vasario–gegužės mėnesiais apsilankytose Lietuvos aukštųjų mokyklų ir profesinio mokymo įstaigų interneto svetainėse iš viso buvo rasti 149 kontekstinės substantyvizacijos atvejai, iš šio skaičiaus – 76 nesikartojantys daiktavardiškai pavartoti kitų kalbos dalių žodžiai. Mažiausiai kontekstinė substantyvizacija paplitusi aukštųjų mokyklų, plačiausiai – profesinių mokyklų interneto svetainių kalboje.

Lietuvių kalboje daiktavardėti linkusios įvairios kalbos dalys. Kaip rašo A. Paulauskienė, daiktavardžiais gali virsti „įvardžiuotinės būdvardžių ir dalyvių formos, priesagų *-inis*, *-ė* (*málkinė*), *-ienė* (*bulviėnė*), *-ėtis* (*varškėtis*) veidiniai, sudurtiniai ir priešdėliniai žodžiai (*juodadařbis*, *beprõtis*, *begal̃vis*), nes visų jų reikšmė ir gramatinė struktūra tinkama atlikti daiktavardžio funkcijas“ (Paulauskienė 1983: 43). Tyrimas parodė, kad aukštųjų ir profesinių mokyklų interneto svetainėse daiktavardiškai vartojami tik būdvardžiai ir dalyviai, taigi toliau straipsnyje kontekstinė substantyvizacija nagrinėjama remiantis jais.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad ne visada galima atskirti, ar substantyvizacija yra kontekstinė. Pavyzdžiui, *nepilnametis* gali būti tiek būdvardis, tiek daiktavardis, taigi, sutampant formai, nėra visiškai aišku, ar, pavyzdžiui, tokiam sakinyje „Nepilnamečiai (iki 16 metų) prašymą stoti į 9 klasę teikia kartu su tėvu / motina arba globėju“, žodį *nepilnametis* būtų galima palaikyti vartojamu daiktavardiškai. Neaiškumą stiprina ir tai, kad dažnai sudurtiniams būdvardžiams ir daiktavardžiams daryti taikomi tie patys darybos tipai. Remiantis bendruoju polinkiu kalbamųjų institucijų interneto svetainėse praleisti daiktavardį *asmuo*, būtų galima galvoti ir apie kontekstinę substantyvizaciją. Tačiau vis dėlto tokie neaiškūs atvejai buvo atmesti.

Pradedant tyrimą tikėtasi, kad daugiausia kontekstinio daiktavardiškumo atvejų bus straipsnių tekstuose, tačiau tyrimas parodė, kad šie atvejai vyrauja interneto svetainių antraštėse ir paantraštėse. Reikėtų pasakyti, kad interneto svetainėse pastebima ne tik kontekstinė substantyvizacija – vartojama ir jau visiškai sudaiktavardėjusių įvardžiuotinių būdvardžių ir dalyvių, pvz., *aklasis*, *neįgalusis*, *suaugusysis*, šiuo atveju substantyvizacija jau įvykusi, tai terminai,

fiksuoti terminografiniuose ištekliuose (pvz., *Lietuvos Respublikos terminų banke*). Kitaip tariant, tai yra pastovieji sudaiktavardėję žodžiai. Kai kurie iš jų įeina ir į institucijų pavadinimus, pvz.: *Lietuvos kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų ugdymo centras*, *Lietuvos akliųjų ir silpnaregių ugdymo centras*, *Neįgaliųjų reikalų departamentas*. Atkreiptinas dėmesys, kad 2007 metais išleistame *Enciklopediniame edukologijos žodyne* (Jovaiša 2007) terastas vienas sudaiktavardėjęs žodis (dalyvis), einantis edukologijos terminu, – *tiriamasis*. Šiame žodyne, nors ir teikiami terminai, susiję su asmenų sveikatos būkle, pvz., *kurčnebylstė*, asmenų pagal sveikatos būklę pavadinimai kaip terminai neteikiami.

Pažymėtina, kad pastovieji sudaiktavardėję žodžiai gali patirti kontekstinę desubstantyvizaciją: pvz., Vilniaus dizaino kolegijos (VDK) interneto svetainėje spustelėję antraštę *Neįgaliesiems* randame paantraštę *Neįgaliųjų studentų rėmimas*.

Apskritai kontekstinė substantyvizacija yra būdingas daugumos tirtų mokyklų interneto svetainių kalbos bruožas ir atitinka bendrąją kalbos polinkį – t. y. tai, kad nespecialiojoje kalboje dažniausiai į daiktavardžio kategoriją pereina žodžiai, žymintys asmenis ir kitus gyvus daiktus. Be to, kaip teigiama *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* aptariant įvardžiuotinius būdvardžius, daiktavardiškai ypač „linkstama vartoti vyriškosios giminės daugiskaitos formas, reiškiančias apibrėžtą žmonių grupę“ (DLKG 2005: 176). Kaip rodo empirinė medžiaga, šis teiginys tinka ne tik daiktavardiškai vartojamiems iš interneto svetainių surinktiems įvardžiuotiniams, bet paprastiesiems būdvardžiams ir dalyviams. Šios teminės grupės sudaiktavardėję žodžiai paprastai išlaiko abi – vyriškosios ir moteriškosios – giminės formas, tačiau šiam tyrimui surinkti visi interneto svetainėse daiktavardiškai vartoti žodžiai yra tik vyriškosios giminės⁶. Atkreiptinas dėmesys, kad skirtingos to paties žodžio formos žymi visiškai skirtingas sąvokas: *baigiamieji* (← *baigiamieji egzaminai*) – *baigiantieji* (← *baigiantieji asmenys*), *stojamieji* (← *stojamieji egzaminai*) – *stojantieji* (← *stojantieji asmenys*).

Kai kurie daiktavardiškai vartojami žodžiai yra tapę tirtų švietimo įstaigų interneto svetainių kalbiniais šablonais. Pavyzdžiui, daiktavardžio pozicijoje esančio dalyvio naudininkas *stojantiems* (*-iesiems*) pastebimas beveik visose interneto svetainėse. Tik kai kuriuose universitetuose, matyt, dėl norminamųjų priežasčių šis šablonas keičiamas kitokia formuluote: pvz., *priėmimas*. Be abejo, kiekybinis kriterijus skatina kelti klausimą, ar ši pavyzdį galima priskirti kontekstinei substantyvizacijai. Pagal vartosenos polinkius būtų galima kalbėti apie siaurą kontekstą – t. y. vienos institucijos svetainės, ir platų kontekstą – t. y. daugumą

⁶ Tikslumo dėlei reikėtų pasakyti, kad, rengiant straipsnį publikuoti, buvo tikrinami kai kurie duomenys. Rasta, kad Vilniaus universiteto interneto svetainėje šiuo metu [žiūrėta 2024-10-05] greta vyriškosios giminės formų pateikiamos ir moteriškosios giminės formos, pvz., *stojantiejiems* (*-čiosioms*).

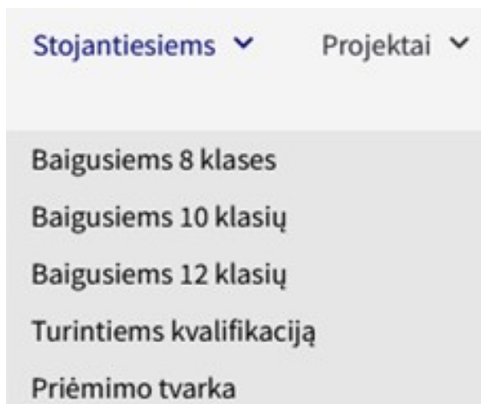
tos srities interneto svetainių. Vadinasi, tokie keliuose švietimų įstaigų svetainėse besikartojantys daiktavardiškai vartojami žodžiai būtų minėto plataus konteksto kontekstinės substantyvizacijos pavyzdžiai. Daiktavardiškai vartojamo būdvardžio ir dalyvio reikšmė keičiasi dviem kryptimis: viena vertus, ji tampa siauresnė, konkretesnė nei įprasto būdvardžio ir dalyvio. Pavyzdžiui, minėtasis dalyvis *besimokantis* žymi ne požymį, būdingą daugeliui gyvų objektų (*besimokantis vaikščioti kūdikis, besimokantis tarnauti šunelis* ir kt.), bet įvardija vieną konkretų objektą – *besimokantį asmenį*. Tačiau iš esmės leksinė reikšmė nėra keičiama. Kita vertus, reikšmę sudaro ne tik turėta būdvardžio ar dalyvio reikšmė, bet ir kontekstas, į kurį jie įtraukiami, – vyksta reikšmės plėtimasis. Prie žodyninės reikšmės kalbinis vienetas įgyja naujų požymių. Daiktavardiškai vartojamo būdvardžio ir dalyvio reikšmė apima ir daiktavardžio reikšmę – sujungiamas daiktas (asmuo ar kt.) ir jo veiksmas, požymis, būklė ar būseną. Taigi toks daiktavardiškai vartojamas žodis, žymėdamas tiek realiją, tiek jai būdingą skiriamąjį požymį, įgyja didelį semantinį krūvį. Taigi substantyvizacija kartu yra ir semantinė kondensacija. Ši semantinė kondensacija ypač aktuali antraštėms ir paantraštėms (plačiau žr. 2.3 poskyrį).

2.2. Daiktavardiškai vartojamų žodžių teminės grupės ir raiška

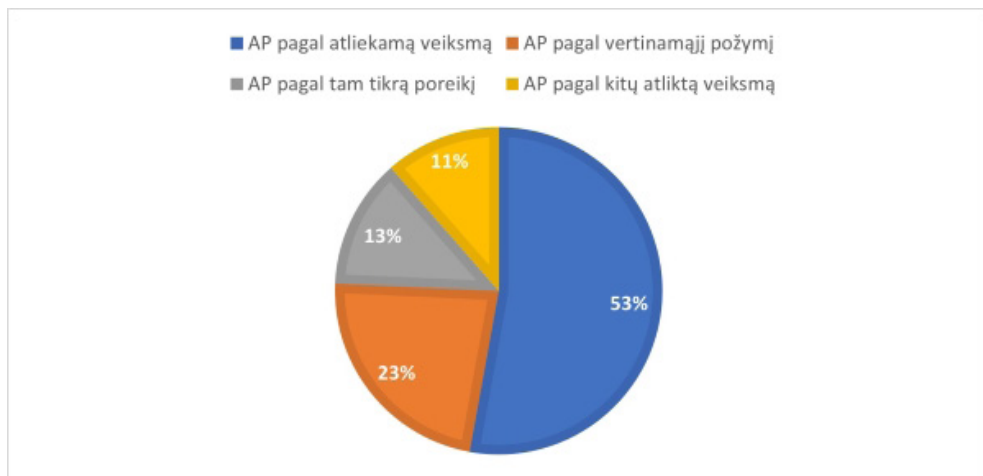
Kaip minėta, aukštųjų ir profesinių mokyklų interneto svetainių kalboje kontekstinė substantyvizacija labiausiai susijusi su asmenų pavadinimais. Tai suprantama, nes asmuo yra pagrindinis švietimo srities subjektas ir objektas. Kartu tai ir pagrindinė sąvoka, į kurią atsiremiant kuriamas išsamesnis šios srities pasaulėvaizdis, atliekama tolesnė sąvokų diferenciacija ir nominacija.

Vadinasi, galima numanyti, kad aukštųjų mokyklų ir profesinio mokymo įstaigų interneto svetainėse daugiausia daiktavardžio pozicijoje esančių kitų kalbos dalių žodžių atsiranda nevartojant daiktavardžio *asmuo* (žr. 2 pav.). Šis daiktavardis yra vienas naršytų interneto svetainių esminių žodžių. Be to, pavyzdžiai rodo, kad visais atvejais daiktavardiškai vartojami vyriškosios giminės dalyviai ir būdvardžiai, ir tai gali būti formalusis požymis, kad jie įtraukia komponentą *asmuo*.

Taigi pagrindinė rastų daiktavardiškai pavartotų žodžių teminė grupė – asmenų pavadinimai (ją sudaro 91 proc. visų daiktavardžio pozicijoje vartojamų žodžių ar žodžių junginių). Galima išskirti keturis šios teminės grupės po grupius – jie priklauso ne tik nuo leksinės reikšmės, bet ir nuo kalbos dalies ir formos ypatybių. Kiekybinių duomenų pasiskirstymas pateikiamas 3-iaje paveiksle.

2 PAV. Kontekstinės substantyvizacijos pavyzdys (BTMC, 2024-05-06)

3 PAV. Teminės asmenų pavadinimų grupės pogrupių kiekybinių duomenų pasiskirstymas (AP – asmenų pavadinimai) (2024 m. vasario–gegužės mėn. duomenys)

1. *Asmenų pavadinimai pagal atliekamą (rečiau – neatliekamą) veiksmą.* Šis veiksmas žymimas esamojo ir būtojo kartinio laiko veikiamaisiais dalyviais, padarytais iš aktyvaus veiksmo (priklausančio nuo veikėjo sąmoningų pastangų)⁷ reikšmės veiksmazodžių. Tai pats gausiausias pogrupis: *atvykusysis* KEG, VDK, *besimokantis* LSMU („Moduliai besimokantiems bendrojo ugdymo įstaigose I–II gimnazijų (9–10 kl.) klasėse“ APRC), *besimokantis* VTVP, *dalyvaujantis*

⁷ Apie klasifikacines veiksmazodžių reikšmes plačiau žr. LKG 1971; Servaitė 1984.

PMC, *dirbantis* VSRC, *ieškantis* [pašaukimo] ŠJKS („Ieškantiems pašaukimo bei stojantiems“), *kuriantis* VTVP, *mokantis* [visą kainą] MRU, *nestudijuojantis* LSMU, *nesiekiantis* [įgyti] VAVM („Profesinio mokymo programa nesiekiantiems įgyti vidurinio išsilavinimo“ VAVM), *perstojantis* VSRC, *siekiantis* ISM, APRC („Siekiantiems profesinių aukštumų“ ISM), *stojantis* VVK, KK, LMTA, LJŽKA, VDA, VU, VKPM („Aktuali informacija stojantiems“ KK), *stojantysis* KTMC, VKK, VTVP („2024 m. birželio 3 d. – rugpjūčio 5 d. vyks stojančiųjų registracija“ KMPMC); *baigęs* LSMU („Baigusiems 8 klases“), *baigusysis* VU („Baigusieji šias studijas įgyja gydytojo ar odontologo specialisto profesinę kvalifikaciją“ LSMU), *įgijęs* [išsilavinimą] LMTA („Programos įgijusiems vidurinę išsilavinimą“ VAVM), *įstojusysis* VK⁸, *neįgijęs* [išsilavinimo] APRC, *studijavęs* VKK („Informacija studijavusiems“ VKK).

Kaip minėta, dalyvis *stojantis*, taip pat ir jo įvardžiuotinė forma *stojantysis*, iš visų kitų išsiskiria vartosenos dažniu – jis pastebėtas visose interneto svetainėse. Kiekybinis kriterijus galbūt leistų kalbėti apie šio daiktavardiškai vartojamo žodžio perėjimą į aukštesnio substantyvizacijos laipsnio žodžių grupę – t. y. polinkį sudaiktavardėti. Kita vertus, tokia dažna vartoseną rodytų ir tai, kad švietimo srities terminijai trūksta sąvokos, susijusios su asmens stojimu į aukštesnę švietimo įstaigą, žymiklio, ir įvardžiuotinės formos dalyvis *stojantysis* galėtų tapti kodifikuotu švietimo srities terminu.

Aptartieji daiktavardiškai vartojami dalyviai, kaip minėta, yra atsiradę iš atributinių žodžių junginių atributų. Įprasta tvirtinti, kad atributiniai dalyviai „žymi daiktų ypatybes. Šioje pozicijoje itin išryškėja vardažodiniai dalyvių bruožai“ (Ambrasas 1979: 29). Atributiniam dalyviui perėmus daiktavardžio reikšmę ir funkcijas, atrodytų, ypatybės reikšmė tampa nebe tokia aktuali – daiktavardiškai vartojami veiksmo reikšmės veiksmožodžiais paremti veikiamieji dalyviai tampa artimesni iš veiksmožodžių padarytiems daiktavardžiams, plg.: *ieškantis*, *ieškantysis* – *ieškotojas*.

2. Antrasis teminis pogrupis – *asmenų pavadinimai pagal vertinamąjį požymį*. Šiais daiktavardiškai vartojamais žodžiais nurodoma, kad asmenys iš kitų išsiskiria tam tikromis ypatybėmis, kompetencijomis. Šio pogrupio nariai pasižymi raiškos įvairove. Iš būsenos veiksmožodžio padarytas esamojo laiko veikiamasis dalyvis *turintis* kontekste visada turi vadinamąjį būtinąjį palydovą (Sližienės terminas, plačiau žr. Sližienė 1980) – be šio palydovo semantinio vieneto dalyvis nesudaro: *turintis kvalifikaciją* DTVM, *turintis piešimo / tapybos / kompozicijos pagrindus* VDK, *turintys individualių poreikių* PMC, *neturintis galimybės pateikti prašymą* VKPM. Šiuo atveju kontekstinę daiktavardišką reikšmę įgyja visas objektinis žodžių junginys, ne vienas dalyvis. Kiti šio pogrupio vienetai:

⁸ Vilniaus kolegija, žr. <https://www.viko.lt>.

pažengęs VDK („Siuvimas ir konstravimas pažengusiems“ VDK), *pradedantysis* VDK („Siuvimo ir konstravimo kursai pradedantiejiems“ VDK), išreikšti iš aktyvaus veiksmo veiksmazodžių padarytais dalyviais, ir *geriausias* VSRC („Pagerbė geriausias“ VSRC), išreikštas kokybiniu būdvardžiu.

Trečiasis – negausus – pogrupis apima *asmenų pavadinimus pagal tam tikrą poreikį* žyminčius daiktavardiškai pavartotus veikiamuosius iš mentalinės būsenos veiksmazodžių padarytus esamojo laiko dalyvius. Daiktavardžio pozicijoje jie yra ne vieni – semantinį vienetą jie sudaro su būtinuoju palydovu (valdomuoju žodžiu – daiktavardžiu ar veiksmazodžio bendratimi): *pageidaujantis bendrabučio / registruotis* VK, MRU, *norintis mokytis / įgyti / keisti / tobulinti* ir kt. KEG, VSRC, VVK, KSU („Norintys įstoti į Vilniaus verslo kolegijos vykdomas studijų programas aukštesniame kurse, turi pateikti reikalingus dokumentus“⁹ VVK).

Galima išskirti dar vieną pogrupį – *asmenų pavadinimai pagal kitų jiems atliktą veiksmą*. Šį pogrupį sudaro daiktavardiškai vartojami neveikiamieji dalyviai (rečiau – dalyviai su priklausomaisiais žodžiais). Keliose interneto svetainėse, pvz., ISM, VTVP, daiktavardiškai vartojamas *pakviestasis* („El. sutarčių su pakviestaisiais sudarymas“ ISM) arba žodžių junginys *pakviestasis mokytis* KTMC, VTVP. Daugiausia asmenų pavadinimų pagal kitų jiems atliktą veiksmą, išreikštų daiktavardiškai vartojamais neveikiamaisiais dalyviais, rasta Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarijos interneto svetainėje, pvz.: *įvelkamieji* ŠJKS („visi joje [seminarijoje] gyvenantys klierikai tapo įvilkti į sutanas“ ŠJKS), *pašventintieji* ŠJKS, *pašvęstieji* ŠJKS.

Kalbant apie daiktavardiškai vartojamus dalyvius, neatsitiktinai nurodytos klasifikacinės veiksmazodžių, iš kurių jie padaryti, reikšmės. Iš aptartų pavyzdžių galima išvelti tokį dėsnį: kai daiktavardiškai vartojamas dalyvis yra padarytas iš būsenos reikšmę turinčio veiksmazodžio, kaip minėta, daiktavardžio reikšmę kontekste paprastai jis įgyja ne vienas, o su savo vadinamuoju būtinuoju palydovu (valdomuoju žodžiu). Daiktavardiškai vartojamiems būdvardžiams ir iš aktyvaus veiksmo padarytiems dalyviams būtinasis palydovas paprastai nereikalingas.

Kaip matyti iš pavyzdžių, vyrauja neįvardžiuotiniai dalyviai. Įvardžiuotinės formos, labiau linkusios daiktavardėti, palyginti retos. Adelės Valeckienės, tyrusios įvardžiuotinių būdvardžių daiktavardėjimą, teigimu, įvardžiuotinių ir neįvardžiuotinių formų daiktavardėjimas yra nevienodas: prie paprastųjų būdvardžių labiau jaučiamas daiktavardžio nebuvimas. „Taigi įvardžiuotiniai būdvardžiai, žymėdami apibrėžtus daiktus, galėdami juos išskirti, greičiau daiktavardėja ir turi didesnę sudaiktavardėjimo laipsnį, kaip paprastieji būdvardžiai“

⁹ Pavyzdžių kalba netaisyta.

(Valeckienė 1957: 243). Įvardžiuotiniai būdvardžiai „kartu su ypatybe pasako ir ypатыbės turėtoją, pažymimasis žodis prie sudaiktavardėjusių įvardžiuotinių būdvardžių visai nereikalingas“ (LKG 1965: 532). Minimosis išvalgos šiuo atveju taikytinos ir dalyviams.

Aptartieji asmenų pavadinimus žymintys daiktavardžio pozicijoje vartojami žodžiai yra susidarę iš nespacialiosios kalbos žodžių junginių – ne sudėtinių terminų. Suprantama, kad švietimo įstaigų interneto svetainėse funkcionuoja ir daug švietimo srities terminų. Tačiau renkant medžiagą rasta nedaug pavyzdžių (9 proc.), kurie rodytų polinkį daiktavardiškai vartoti sudėtinių terminų priklausomuosius dėmenis.

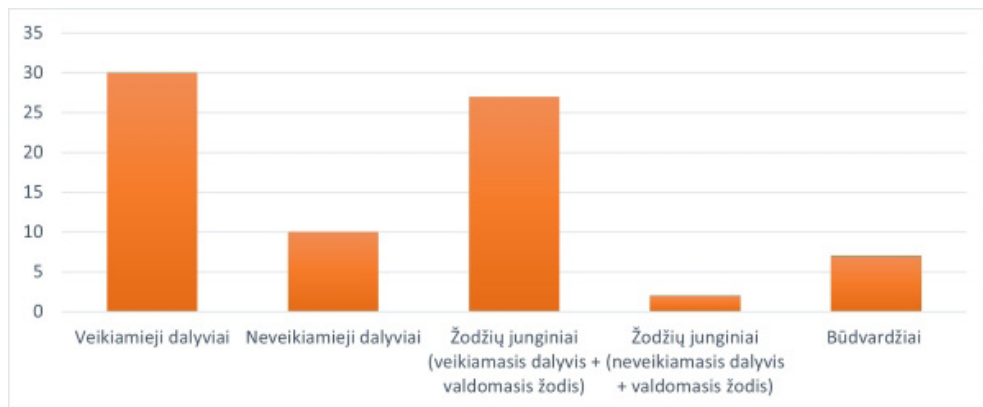
Kalbant apie terminų priklausomųjų dėmenų daiktavardišką vartojimą, būtų galima išskirti *žinių įgijimo ir patikrinimo formų – kursų ir egzaminų – pavadinimų* teminę grupę. Šią grupę sudarytų tokie nariai: *baigiamieji VDK, parengiamieji VDK, stojamieji VTDK* („Medijų meno studijų krypties (taikomoji fotografija) stojamieji vykdomi“ VTDK)¹⁰; *tarpiniai PMC, valstybiniai VU*.

Tik du narius turi paskutinė teminė grupė – *mokyklų tipų pavadinimai: aukštoji VK, profesinė VSRC* („Norintiems mokytis savo gimnazijoje ir profesinėje tuo pačiu metu VSRC“).

Tyrimo rezultatai rodo, kad švietimo įstaigų interneto svetainėse labiausiai užimti daiktavardžio poziciją yra linkę dalyviai – tiek vieni, tiek su priklausomuoju žodžiu (žr. 4 pav.).

Pridurtina, kad, tyrimo duomenimis, skirtingai nei pastovieji sudaiktavardėję žodžiai, tik tam tikrame kontekste daiktavardiškai pavartoti žodžiai beveik niekada patys neturi atributinio dėmens.

¹⁰ Būdvardiškųjų dalyvių perėjimas į kitą kalbos dalies kategoriją – atskiros tyrimo reikalaujanti tema. Nors pastaruoju metu jai skiriama daugiau dėmesio (žr. Markevičius 2012; Kudirka 2021), vis dėlto neaiškumų yra nemažai. Pavyzdžiui, ar tokiuose terminuose, kaip *baigiamieji egzaminai, stojamieji egzaminai*, galime matyti įvykusią adjektyvizaciją, ar vis dėlto galime kalbėti tik apie dalyvio būdvardiškumą. Kazimieras Gaivenis tokio tipo terminus nagrinėja kaip sudarytus iš neveikiamąjo dalyvio ir daiktavardžio (Gaivenis 2014 [1968]). Ligos pavadinimas *smaugiamoji*, terminologo teigimu, yra sudaiktavardėjęs dalyvis (Gaivenis 2014 [1966]), apie adjektyvizaciją mokslininkas nekalba. O St. Keinys termino *jungiamosios medžiagos* šalutinį dėmenį *jungiamosios* laiko būdvardžiu („Be to, terminas *jungiamosios medžiagos* lietuvių tapybos terminijoje turi vartosenos tradiciją. Jį (tik su paprastuoju, ne įvardžiuotiniu būdvardžiu) savo „Tapybos technikos vadovėlyje“ vartojo žymus lietuvių dailininkas P. Kalpokas“ (Keinys 2005 [1972]: 387)).

4 pav. Daiktavardiškai vartojamų vienetų raiškos pasiskirstymas, proc. (2024 m. vasario–gegužės mėn. duomenys)

2.3. Kontekstinės substantyvizacijos priežastys

Ko gero, nediskutuotina kontekstinės substantyvizacijos priežastimi reikėtų laikyti kalbos ekonomijos principą. Naujausiuose kalbos tyrimuose šiam principui skiriama nemažai dėmesio (pvz., Vincentini 2003; Bedřichová 2006; Mingyou 2017 ir kt.). Pastebėtina, kad panašių kontekstinės substantyvizacijos atvejų, rastų interneto svetainėse, mini ir užsienio kalbininkai. Pavyzdžiui, Rishatas Zhurkenovichius Saurbayevas su bendraautoriais, be kitų kalbos ekonomijos pavyzdžių, pateikia ir analogišką straipsnyje aptartiesiems: *finals* ← *final examinations*. Autoriai teigia, kad kalbos ekonomijos principas yra universalus, jis yra viena iš pagrindinių pokyčių visose kalbose priešasčių“ (Saurbayev ir kt. 2021: 430–432).

Vienas kalbos ekonomijos principo realizavimo būdų yra elipsė, dėl kurios, kaip rašyta, ir atsiranda daiktavardiška kitų kalbos dalių žodžių vartoseną. Komunikacijos procese pasirenkamas trumpesnis variantas, siekiant laiko (kai kuriais atvejais – ir vietos, pvz., antraštėse) ekonomijos. Teksto autorius parašo tuos žodžius, kurie būtini komunikacijos rezultatui pasiekti, ir praleidžia tuos, kurie gali būti numanomi iš konteksto – šiuo atveju ypač reikšminga minėtoji semantinė kondensacija. Interneto svetainėse, be abejo, taip pat yra svarbu per ribotą laiką perduoti kuo daugiau aktualios informacijos. Aptariamose švietimo įstaigų interneto svetainėse vyrauja publicistinis stilius, o šiam stiliui, be informacinės funkcijos, būdinga atlikti ir poveikio funkciją. Vienas poveikio funkcijos realizavimo būdų – adresatui artimos kalbos vartojimas. „Elipsė rodo ryšį

su šnekamąja kalba“, – teigia Ona Petrėnienė (2011: 89). Taigi galima manyti, kad elipsė interneto svetainių kūrėjams padeda siekti tikslo – parodyti, kad mokyklų atstovai (svetainių tekstų autoriai) tapatinasi su jaunimu, perima jų kalbą, juos supranta. Mokykloje, į kurią kviečiami stoti, jie ras artimą aplinką.

Vertinant interneto svetainių tekstus, negalima nekreipti dėmesio į vaizdinę medžiagą. Būtent interneto svetainių vaizduose matoma tai, kas praleidžiama aptartosiose konstrukcijose, – t. y. asmuo (–enys) (žr. 5 pav.).

5 PAV. Asmenų nuotraukos – kaip praleisto asmenį žyminčio daiktavardžio kompensacija (DTVM, 2024-05-29)

Pagrindinis iliustracinės medžiagos objektas šiuo atveju tarsi kompensuoja rašytinio teksto dalį – asmenį žymintį daiktavardį. Vadinasi, kontekstinės substantyvizacijos kontekstas yra ne tik rašytinė, bet ir vaizdinė medžiaga. Tai, kad aukštųjų mokyklų ir profesinio mokymo įstaigų interneto svetainėse dažniausiai asmenis žymi veikiamieji dalyviai, galima paaiškinti pačios formos specifika: dalyvio veikiamoji forma suponuoja, kad greta numanomas veiksmą galintis atlikti veikėjas – gyva būtybė, taigi tas požymis jau fiksuotas pačioje dalyvio veikiamosios formos semantikoje.

Empirinė medžiaga rodo, kad daiktavardiškai vartojami kai kurie esamojo laiko dalyviai yra sinonimiški daiktavardžiams, reiškiantiems asmenis pagal savybę, būklę, veiksmo atlikimą: plg. *besimokantis* – *moksleivis*, *mokinys*, *kuriantis* – *kūrėjas*, *studijuojantis* – *studentas*. Kyla klausimas, kodėl tekstų autoriai nesirenka vartoti daiktavardžio (termino), kuris labiau atitiktų kalbos ekonomijos principą. Tai vėlgi gali būti siejama su veikiamojos dalyvio esamojo laiko formos semantika. Dalyvio laikų formos susijusios su būklės kaita. Daiktavardžiai

išreiškia pastovų požymį. *Stojantis, besimokantis, norintis bendrabučio* – požymiai, charakterizuojantys asmenį, kol jis yra tokios būklės (t. y., pvz., *stojantis* – iki tol, kol įstoja). Šie požymiai apriboti laiku, išreikštu esamojo laiko forma. Veikiamaisiais dalyviais kuriamas atitinkamas švietimo įstaigų pasaulėvaizdis – dinamiškumas, būsenų kaita. Pastebėta, nemažai švietimo įstaigų interneto svetainėse daiktavardiškai vartojamų žodžių ir žodžių junginių turi trūkumo semą. Pavyzdžiui, frazėje *ieškantiems pašaukino* numanome užuominą, kad asmuo yra nesuradęs pašaukimo, o įstojęs į instituciją tą pašaukimą ras. Frazėje *nejigijusiems pagrindinio išsilavinimo* galime išvelgti pažadą, kad žmogus institucijoje tą išsilavinimą įgis. *Norintis bendrabučio* bendrabutį gaus etc. Adresatas, norėdamas šį trūkumą pašalinti, turi atlikti nurodytus veiksmus¹¹.

IŠVADOS

1. Kontekstinė substantyvizacija yra vienas iš Lietuvos aukštųjų ir profesinių mokyklų interneto svetainių kalbos požymių. Daiktavardžio funkciją kitų kalbos dalių žodžiai dažniausiai atlieka antraštėse ir paantraštėse. Dauguma (91 proc.) šių žodžių yra susidarę iš nespecialiosios kalbos žodžių junginių – daiktavardiško sudėtinių terminų šalutinių dėmenų vartojimo atvejai kur kas retesni (9 proc.). Kadangi pagrindinis švietimo srities subjektas ir objektas yra asmuo, naršytose interneto svetainėse kontekstinė substantyvizacija labiausiai susijusi su asmenų pavadinimais. Dauguma žodžių ir žodžių junginių daiktavardžio pozicijoje atsiranda nevartojant daiktavardžio *asmuo*.
2. Aukštųjų ir profesinių mokyklų interneto svetainėse daiktavardiškai vartojami žodžiai ir žodžių junginiai skirstytini į tris temines grupes: asmenų pavadinimai (91 proc.), žinių įgijimo ir patikrinimo formų pavadinimai (7 proc.) ir mokyklų tipų pavadinimai (2 proc.). Pačią gausiausią – asmenų pavadinimų – teminę grupę sudaro keturi pogrupiai: asmenų pavadinimai pagal atliekamą (rečiau – neatliekamą) veiksmą, asmenų pavadinimai pagal vertinamąjį požymį, asmenų pavadinimai pagal tam tikrą poreikį ir asmenų pavadinimai pagal kitą atliktą veiksmą.
3. Tirtose interneto svetainėse daiktavardiškai vartojami tik būdvardžiai ir dalyviai – kitoms kalbos dalims (veiksmažodžio formoms) perimti

¹¹ Aukštųjų ir profesinių mokyklų interneto svetainėse pateikiama medžiaga neretai primena populiarėjančią *sprendimų žurnalistiką* (plačiau žr. Murray, Stroud 2019): pristačius problemą, nurodomas jos sprendimo būdas, surašoma savotiška instrukcija (plg. *stojančiojo žingsniai* VSRC), tuomet pateikiama pozityvi informacija: žmogaus, išsprendusio problemą, gyvenimas tampa geresnis.

daiktavardžio funkcijas švietimo įstaigų interneto svetainėse nebūdinga. Dalyviai sudaro daugiau kaip 90 proc. visų rastų kontekstinės substantyvizacijos atvejų. Tyrimas parodė, kad daiktavardžio pozicijoje gali būti ne tik vienas žodis, bet ir žodžių junginys, sudarantis vieną semantinį vienetą. Vadinamasis būtinasis palydovas (valdomasis žodis) semantiniam vienetui susidaryti, tyrimo duomenimis, reikalingas tada, kai dalyvis yra padarytas iš būsenos reikšmę turinčio veiksmažodžio.

4. Pagrindinė kontekstinės substantyvizacijos priežastimi laikytinas kalbos ekonomijos principas. Vienas kalbos ekonomijos principo realizavimo būdų yra elipsė, dėl kurios, kaip rašyta, ir atsiranda daiktavardiškoji vartoseną. Be jo, svarbi ir publicistinio stiliaus specifika, taip pat ir dalyvio formos ypatybės. Daiktavardiškai vartojamas žodis ar žodžių junginys dažnai padeda realizuoti poveikio funkciją, aktualizuoti dinamiškumą, būsenų kaitą – svarbius švietimo įstaigų pasaulėvaizdžio bruožus.

AUKŠTŲJŲ IR PROFESINIŲ MOKYKLŲ INTERNETO SVETAINĖSE DAIKTAVARDIŠKAI VARTOJAMŲ ŽODŽIŲ IR ŽODŽIŲ JUNGINIŲ SĄRAŠAS

Apgynusieji bakalauro darbą LJŽKA; apsilankiusieji šventėje LJŽKA; atvykusysis VDK, atvykusieji KEG, atvykstantysis VDK; baigęs BTMS, LSMU, baigusysis BTMC, VU, LSMU; baigusieji mokyklą DTVM, baigęs studijų programą KK, baigę studijas LJŽKA, baigę kolegiją VK; baigiamieji VSRC; besidomintys studijomis VDK; besigydantieji LJŽKA; besimokantis APRC, VSRC, besimokantysis KIEG, VTVP; dalyvaujantieji PMC; galvojantys apie karinio profesiją LJŽKA; gavusieji vietą KK; geriausias VSRC, geriausieji VSRC, VAVM; ieškantys pašaukimo ŠJKS; įgiję išsilavinimą LMTA, VAVM; įregistravę PMC; išmintingieji VKPM; įstoję 2021 m. VK; įvelkamieji ŠJKS („visi joje [seminarijoje] gyvenantys klierikai tapo įvilkti į sutanas“ ŠJKS); ketinantys studijuoti KK; kuriantys VTVP; kuriantys Lietuvą VAVM; kuruojantys BTMC; laukiantieji VDK; mokantys kalbą ISM; mokantys visą kainą VK; motyvuoti LJŽKA; nebijantys LJŽKA; neįgijusieji išsilavinimo APRC, VKPM; neįstoję VK; neprigirdintieji VU; nepritampantys ISM; nerimstantys ISM; nesiekiantys įgyti išsilavinimo VAVM; nestudijuojantis LSMU; neturintys galimybės VKPM, neturintys elektroninio pašto KK; norintys VAVM; norintys apsigyventi bendrabutyje VU, norintys mokytis KIEG, VSRC, KEG, norintys įgyti išsilavinimą VSRC, norintys įstoti LJŽKA, VVK, norintys gauti stipendiją VDK, norintys

keisti ar tobulinti kvalifikaciją VSRC, norintys stebėti gynimus VDK, norintys studijuoti LJŽKA, LJŽKA, norintys sužinoti KK, norintieji dalyvauti savaitgalyje ŠJKS, norintys tapti karininkais LJŽKA; nusiteikę atrasti KTU, nusiteikę lyderiauti KTU, nusiteikę keisti KTU; nusprendusieji siekti specialybės VAVM; nutraukusieji studijas VK; pageidaujantys registruotis MRU; pakviestasis ISM, VDK; pakviestasis mokytis KTMC, VTVP, pakviestieji KEG; paliestieji karo siaubo ŠJKS; parengiamieji VDK; pasiryžę eiti ISM; pašventintieji ŠJKS; pašvęstieji ŠJKS; paveikti traumų VD, KK; pažengę, pažengusieji VDK; persto- jantys VSRC; piktnaudžiaujantys alkoholiu VDK; planuojantys karjerą KTMC; pradedantysis PMC, VDK; pretenduojantys į stipendiją VDK, pretenduojantys į finansuojamas vietas VU; prisiekiantieji LJŽKA; profesinė VSRC; rikiuotėje stovintieji LJŽKA; sergantys LJŽKA; siekiantys išsilavinimo APRC, siekiantys daugiau ISM; skęstantysis LJŽKA; stipriausieji VAVM; stojamieji VDK; stojan- tys KK, ILK, VVK, LMTA, BTMC, KTU, MRU, ŠPMC, VDA, VKPM, VSRC, stojantysis KTMC, VSRC VTVP, VDK, KEG, VDK, stojantieji ISM, LJŽKA, VKPM; studijavęs VKK, studijuojantieji KK, VU; sudarę sutartis VSRC; su- interusuoti VKPM; susirinkusieji LJŽKA, ŠJKS; suvokiantys reikšmę LJŽKA; tarpiniai PMC; turintys išsilavinimą PMC, BTMC, DTVM, turintys kvalifika- ciją KEG, VTVP, turintys negalią VTVP, turintys problemų VDK, KK; užpil- džiusieji prašymą VK; užsiregistravusieji VAVM; valstybiniai VU; vyresni ISM.

ŠALTINIAI

APRC – *Aukštaitijos profesinio rengimo centras*. Prieiga internete: <https://www.auks-taitijosprc.lt/>.

BTMC – *Biržų technologijų ir mokymo centras*. Prieiga internete: <https://www.btvmc.lt/>.

DTV M – *Daugų technologijos ir verslo mokykla*. Prieiga internete: <https://www.dtv m.lt/>.

<https://www.delfi.lt/>.

<https://www.kurstoti.lt/>.

ISM – Prieiga internete: <https://www.ism.lt/>.

Jovaiša Leonas 2007: *Enciklopedinis edukologijos žodynas*, Vilnius: Gimtasis žodis.

KEG – *Klaipėdos Ernesto Galvanausko profesinio mokymo centras*. Prieiga internete: <https://www.gpmc.lt/>.

KK – *Kauno kolegija*. Prieiga internete: <https://www.kaunokolegija.lt/>.

KMPMC – *Karaliaus Mindaugo profesinio mokymo centras*. Prieiga internete: <https://www.kaupa.lt/>.

KSU – *Kazimiero Simonavičiaus universitetas*. Prieiga internete: <https://ksu.lt/>.

KTMC – *Klaipėdos technologijų mokymo centras*. Prieiga internete: <https://ktmc.lt/>.

Lietuvos Respublikos terminų bankas. Prieiga internete: <https://terminai.vlkk.lt/>.

LJŽKA – *Lietuvos Jono Žemaičio karo akademija*. Prieiga internete: <https://www.lka.lt/>.

LMTA – *Lietuvos muzikos ir teatro akademija*. Prieiga internete: <https://lmta.lt/lt/>.

LSMU – *Lietuvos sveikatos mokslų universitetas*. Prieiga internete: <https://lsmu.lt/>.

MRU – *Mykolo Romerio universitetas*. Prieiga internete: <https://www.mruni.eu/>.

PMC – *Panevėžio mokymo centras*. Prieiga internete: <https://www.paneveziomc.lt/>.

ŠJKS – *Švento Juozapo kunigų seminarija*. Prieiga internete: <https://www.seminarija.lt/>.

VAVM – *Vilniaus automechanikos ir verslo mokykla*. Prieiga internete: <https://vavm.lt/>.

VDA – *Vilniaus dailės akademija*. Prieiga internete: <https://www.vda.lt/>.

VDK – *Vilniaus dizaino kolegija*. Prieiga internete: <https://dizainokolegija.lt/>.

VK – *Vilniaus kolegija*. Prieiga internete: <https://www.viko.lt/>.

VKK – *Vilniaus kooperacijos kolegija*. Prieiga internete: <https://www.vkk.lt/>.

VKPM – *Vilniaus komunalinių paslaugų mokykla*. Prieiga internete: <https://www.vkpm.lt/>.

VSRC – *Vilniaus statybininkų rengimo centras*. Prieiga internete: <https://vsrclt.lt/>.

VTVP – *Visagino technologijos ir verslo profesinio mokymo centras*. Prieiga internete: <https://www.vrpm.lt/>.

VU – *Vilniaus universitetas*. Prieiga internete: <https://vu.lt/>.

VVK – *Vilniaus verslo kolegija*. Prieiga internete: <https://www.kolegija.lt/>.

LITERATŪRA

Ambrasas Vytautas 1979: *Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė*, Vilnius: Mokslas.

Bedřichová Lucie 2006: *Headlines and subheadlines in newspaper reporting: based on discourse analysis of newspaper articles in the Guardian (December 2005 – February 2006)*: M. A. thesis. Prieiga internete: https://is.muni.cz/th/dqsz6/Diplomova_prace.pdf.

DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, red. V. Ambrazas, 4-as patais. leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.

Höfler Stefan 2020: Substantivization of adjectives. – *Indo-European linguistics* 8, 181–204.

Gaivenis Kazimieras 2014 [1966]: Dėl kai kurių fitopatologijos terminų. – Kazimieras Gaivenis. *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 504.

Gaivenis Kazimieras 2014 [1968]: Iš 2 ir 3 dėmenų sudarytų sudėtinių terminų tipai dabartinėje lietuvių kalboje. – Kazimieras Gaivenis. *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 34–46.

Gaivenis Kazimieras, Keinys Stasys 1990: *Kalbotyros terminų žodynas*, Vilnius: Šviesa.

Keinys Stasys 2005 [1972]: Keletas nevykusių tapybos terminų. – *Dabartinė lietuvių terminologija*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 386–389.

Keinys Stasys 2005 [1973]: Pastabos apie kalbos mokslo terminus. – *Dabartinė lietuvių terminologija*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 380–384.

Kniūkšta Pranas 1976: *Priesagos –inis būdvardžiai: daryba, reikšmės, gramatiniai sinonimai*, Vilnius: Mokslas.

Kudirka Robertas 2021: Lietuvių kalbos žargono priesaginiai būdvardžiai ir subūdvardėję dalyviai. – *Respectus Philologicus* 45, 35–47. Prieiga internete: <https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2016~1488988742847/J.04~2016~1488988742847.pdf>.

Lenartová Gabriela 2017: Синкретизм частей речи: субстантивация имен прилагательных [Sinkretizm častej reči: substantivacija imen prilagatel'nych]. – *Przegląd rusycystyczny* 3(159), 114–131.

Lietuvos Respublikos Seimas 2020: Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas. – *Valstybės žinios*, 2000-03-31, Nr. 27-715, Nr. VIII-1586. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.97866>.

LKG – *Lietuvių kalbos gramatika 1: Fonetika ir morfologija*, vyr. red. K. Ulvydas, Vilnius: Mintis, 1965.

Malakauskas Algirdas 1987: Veikiamosios rūšies esamojo laiko dalyviai sintaksinėje daiktavardžio pozicijoje. – *Lietuvių kalbos sandaros tyrinėjimai: akademiko Juozo Balčikonio šimtosioms gimimo metinėms*, ser. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 26, 122–127.

Markevičius Aurimas 2012: Kalbos dalių paribio problemos. – *Acta Linguistica Lithuanica* 67, 140–155.

Mingyou Xiang 2017: Toward a Neo-economy Principle in pragmatics. – *Journal of Pragmatics* 107, 31–45. Prieiga internete: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0378216616300728>.

Murray Caroline, Stroud Natalie J. 2019: *The keys to powerful solutions journalism*. Prieiga internete: <https://mediaengagement.org/wp-content/uploads/2019/08/CME-Report-Powerful-Solutions-Journalism.pdf>.

Palionis Jonas 1961: Lietuvių kalbos dalykai naujesniuosiuose E. Niemineno lingvistiniuose darbuose. – *Kalbotyra* 3, 248–256.

Paulauskienė Aldona 1983: *Lietuvių kalbos morfologijos apybraiža*, Kaunas: Šviesa.

Paulauskienė Aldona 1994: *Lietuvių kalbos morfologija*: paskaitos lituanistams, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Petrėnienė Ona 2011: *Mokslo populiarinamųjų tekstų kalbos ypatybės*: daktaro disertacija, Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas.

Saurbayev Rishat Zh., Zhetpisbay Aliya K., Demessinova Galina Kh., Kulbayeva Baglan T., Vafeev Ravil A. 2021: The Principles of Economy in Word-Formation in Functional Styles of English. – *Arab World English Journal (AWEJ)* 12(2), 424–435. Prieiga internete: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3895209.

Servaitė Laimutė 1984: Lietuvių kalbos leksiniai statyvai. – *Kalbotyra* 35(1), 77–85.

Skardžius Pranas 1996 [1943]: Lietuvių kalbos žodžių daryba. – *Rinktiniai raštai* 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Sližienė Nijolė 1980: Subjektinimo ir objektinimo vaidmuo, nustatant lietuvių kalbos veiksmažodžio sintaksinį valentingumą. – *LTSR MA darbai* 1(70), 93–105.

Valeckienė Adelė 1957: Dabartinės lietuvių kalbos įvardžiutinių būdvardžių vartojimas. – *Literatūra ir kalba* 2, 161–328.

Vaskelaitė Ramunė 2019: Įvardžiutiniai dalyviai su priklausomais žodžiais: kodifikuotoji norma ir jos neaiškumai. – *Bendrinė kalba* 92. Prieiga internete: <https://journals.iki.lt/bendrinekalba/article/view/366>.

Vicentini Alessandra 2003: The Economy Principle in Language: Notes and Observations from Early Modern English Grammars. – *Mots Palabras Words* 3, 37–57.

Contextual Substantivisation on the Websites of Higher Education and Vocational Training Institutions

SUMMARY

Based on examples collected from the websites of 25 Lithuanian higher education and vocational training institutions, the article takes a synchronic perspective to examine the questions of contextual substantivisation. A total of 149 cases of contextual substantivisation were found on the websites of these educational institutions, of which 76 were unique words used in a substantive position. These words or phrases are from other parts of speech used as nouns in a specific context due to ellipsis, i.e., the omission of a noun, with their nominal meaning understood from the context.

The study revealed that contextual substantivisation is a linguistic feature of the websites of Lithuanian higher education and vocational training institutions. Words used in a substantive position are most commonly used in headings and subheadings, with most of them formed from common language word combinations; cases of substantivized use of secondary components in compound terms are much rarer. Since the main subject and object in the field of education is a person, contextual substantivisation on the browsed websites is mostly related to the names of persons. The majority of the words used in a substantive position arise from the omission of the noun “person”.

On the websites of higher education and vocational training institutions, words used in a substantive position are used in three thematic groups: names of persons (91%), names of school types (2%), and names of knowledge acquisition and assessment forms (7%). The largest thematic group, consisting of names of persons, is divided into four subgroups: names of persons based on the action performed (or, less commonly, not performed), names of persons based on the assessed feature, names of persons based on a specific need, and names of persons based on what has been done to them.

On the browsed websites, only adjectives and participles are substantivized, whereas other parts of speech (verb forms) do not typically take on the function of a noun on the websites of educational institutions. Participles make up over 90% of all identified instances of contextual substantivisation. According to the research, a word used in a substantive position can be not only a single word but also a combination of words that forms a single semantic unit. The data show that the so-called necessary companion (a governed word) is required to form a semantic unit when the participle is derived from a verb indicating a state.

The principle of linguistic economy is considered the main reason for contextual substantivisation. One way this principle is realized is through ellipsis, which, as mentioned before, leads to the formation of words used in a substantive position. People are often seen in the images on educational institutions' websites, thus, the main object of the illustration

LINA RUTKIENĖ

in a way compensates for the written text part – the person in the position of a noun. Besides, the specifics of the so-called publicistic writing and the characteristics of participial forms are also important factors. Words used in a substantive position often help fulfil the function of impact and emphasize dynamism and changes in states, which are important features of the worldview reflected by educational institutions.

Įteikta 2024 m. rugsėjo 16 d.

LINA RUTKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

lina.rutkiene@lki.lt